

ЗДАТНІСТЬ ДО АДАПТАЦІЇ У СТУДЕНТІВ З РІЗНИМИ РІВНЯМИ КРЕАТИВНОСТІ

У статті досліджується актуальна проблема співвідношення адаптації та творчості особистості. Описано хід підготовчого етапу емпіричного дослідження, представлено та проаналізовано його результати. З'ясовано особливості адаптивності студентів з різними рівнями особистісної та когнітивної креативності.

Ключові слова: *адаптація, адаптивність, креативність, особистісна креативність, когнітивна креативність, емпіричне дослідження, сутнісні властивості особистості.*

У психологічній науці одним з актуальних і досі залишається питання здатності креативної особистості до здійснення успішної адаптації у соціальному середовищі. Це питання пов'язане з більш глобальною проблемою – співвідношенням адаптації та творчості, адаптивності та креативності.

При дослідженні творчості найчастіше звертаються до таких його аспектів: структура та етапи творчого процесу, творче мислення, прояви та розвиток творчих здібностей, креативність особистості, її творча унікальність (Д. Б. Богоявленська, Е. П. Варламова, О. М. Гавалешко, Дж. Гілфорд, П. П. Горностаї, В. М. Дружинін, Л. Б. Єрмолаєва-Томіна, В. Н. Козленко, О. М. Лук, А. Маслоу, А. Н. Матюшкін, С. Меднік, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, В. А. Роменець, С. Ю. Степанов, Е. П. Торренс, Л. В. Хомік та ін.). Дослідженню соціальної адаптації (адаптованості) творчої особистості присвячено наукові праці Н. І. Булки, О. О. Вельдбрехт, М. А.

Крилової, В.Ф. Лугової. А досліджень власне адаптивності творчих особистостей практично немає.

Метою статті є з'ясування кількісних та якісних особливостей адаптивного потенціалу студентів залежно від рівня їхньої когнітивної та особистісної креативності.

Креативність – одна з провідних інтегративно-комплексних властивостей особистості, яка виявляється у здатності до творчості, творчого мислення і, водночас, це не стимульована ззовні потреба перетворення та розвитку діяльності, навколишнього світу, що виявляється як форма самовираження та самоактуалізації особистості. Тому можна визначити, що креативність особистості включає в себе і здібності до творчості, і відповідну мотивацію, що виявляється в особливостях мислення та поведінки.

Найбільш цілісне, на наш погляд, уявлення про адаптивність можна отримати з дефініції О. В. Кузнецової, яка визначає адаптивність як «...властивість особистості, що характеризує її здатність до внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (поведінкових) перетворень, модифікацій, що спрямовані на збереження або відновлення врівноважених взаємостосунків особистості із соціальним середовищем за умови його постійних змін..» [5, с.7].

Досліджуючи взаємозв'язки адаптації та творчості, деякі науковці [6; 8] звертають увагу на суперечності в існуючих поглядах. З точки зору одних теорій, творчі люди характеризуються соціальною зрілістю, високою адаптивністю, емоційною стійкістю тощо (гуманістична психологія); з точки зору інших – креативній особистості властиві тривожність, емоційна невірноваженість та погана адаптованість (Г. Айзенк, Ф. Баррон, О. Байєр).

На наш погляд, це питання стосується співвідношення адаптивності та креативності. Щоб з'ясувати особливості здатності до адаптації студентів з різними рівнями креативності, було проведено емпіричне

дослідження на вибірці майбутніх психологів Національного авіаційного університету, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Київського національного університету імені Тараса Шевченка (з 1 по 5 курс) загальною чисельністю 396 осіб.

3-поміж методик, спрямованих на дослідження характеристик адаптації як процесу та здатності, найбільш відповідним, на наш погляд, є тест-опитувальник «Адаптивність» (створений О. В. Кузнєцовою, О. П. Санніковою), що дозволяє діагностувати формально-динамічні та якісні ознаки адаптивності, які можуть проявлятися не лише у наявності адаптаційного потенціалу, але і в різноманітних кількісно-якісних поєднаннях ознак цієї властивості особистості. Даний опитувальник [1] діагностує окремо показник загальної задоволеності та інтегральний показник адаптивності, який включає в себе когнітивну, емоційно-мотиваційну та поведінкову складові, об'єднані у 7 параметрів адаптивності. Когнітивний компонент адаптивності представлений такими параметрами: широта-вузькість охоплення сигналів соціуму в актуальній адаптаційній ситуації; легкість-утрудненість розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму; точність-неточність орієнтації в соціальних очікуваннях. Емоційно-мотиваційний компонент охоплює параметри: стійкість-нестійкість емоційного переживання; готовність-відсутність готовності змінюватися. Поведінковий компонент містить характеристики, пов'язані насамперед з якостями вольової сфери особистості: готовність-відсутність готовності до здійснення конструктивних дій, спрямованих на переборювання невдач; готовність-відсутність готовності до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети.

Креативність виражається у здатності до дивергентного мислення (когнітивна складова) і творчого настановлення щодо дійсності, потребі у творчості, визнанні її суб'єктивною цінністю (особистісно-мотиваційна складова). Тому системна діагностика креативності має здійснюватися в єдності когнітивної та особистісної складових, що найбільш повно відображають специфіку креативності як складного феномена.

Для дослідження рівня прагнення особистості до творчості (особистісної креативності) було використано шкалу «креативність» методики «САМОАЛ» (модифікована А. В. Лазуркіним і Н. Ф. Каліною).

Для діагностики креативності як когнітивної здатності ми вважали за необхідне дослідити як вербальну, так і невербальну креативність, показники яких можуть відрізнятися у межах конкретної вибірки, оскільки ці типи креативності пов'язані з різними особистісними властивостями. Зручним діагностичним інструментом для вербальної та невербальної креативності та їх основних характеристик є тест «Віддалені асоціації» RAI С. Медніка [3] та субтест «Завершення малюнків» фігурної батареї тесту Е. П. Торренса [4]. При цьому слід враховувати, що висновки про рівень розвитку творчих здібностей окремого досліджуваного коректні лише в умовах конкретної вибірки та чітко поставлених діагностичних цілей. Для адекватного аналізу результатів тестів С. Медніка та Е. П. Торренса було створено атлас відповідей студентів-психологів, на основі якого робилися підрахунки індексів оригінальності відповідей респондентів. Для формування груп з різними рівнями креативності використовувався лише індекс оригінальності як найбільш вагомий, на наш погляд, показник креативності особистості. Обробка результатів здійснювалася за допомогою t-критерія Стьюдента.

Аналіз результатів здійснювався у двох напрямках. В основі першого напрямку було виокремлення різних рівнів розвитку особистісної креативності студентів у загальній вибірці; в основі другого – визначення єдиного індексу когнітивної креативності для кожного респондента і виокремлення із загальної вибірки груп студентів з різними рівнями когнітивної креативності.

Індекс когнітивної креативності був отриманий на основі індексів вербальної та невербальної оригінальності за тестами «Віддалені асоціації» С. Медніка та «Завершення малюнків» фігурної батареї тесту Е. П. Торренса. Вирахування індексів оригінальності за даними тестами здійснювався за однаковим алгоритмом [3; 4]. Оскільки індекси вербальної та невербальної креативності у кожного респондента відрізнялися певною варіативністю, було введено єдиний індекс когнітивної креативності (як середнє від двох індексів оригінальності).

Далі були сформовані групи студентів-психологів з різними рівнями креативності. Визначалося, що низький рівень креативності властивий студентам, які отримали індекс оригінальності, менший ніж $\frac{1}{4}$ стандартного відхилення від середнього значення по вибірці; високий рівень креативності властивий студентам, які мали індекс оригінальності більший за середнє значення по вибірці на $\frac{1}{4}$ стандартного відхилення [7, с. 40].

Ця схема використовувалася при визначенні окремо рівнів особистісної та когнітивної креативності студентів.

Перший напрямок аналізу даних полягав у визначенні кількісних та якісних особливостей адаптивності студентів-психологів, яким властиві низький, середній та високий рівні особистісної креативності.

Для студентів-психологів з низьким рівнем особистісної креативності характерні такі показники адаптивності: інтегральний показник адаптивності

становить 45,76, показник загальної задоволеності – 47,42; середні показники компонентів адаптивності: широта охоплення сигналів соціуму – 55,61, легкість розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму – 39,62, точність орієнтації в соціальних очікуваннях – 47,12, стійкість емоційного переживання – 47,20, готовність змінюватися – 42,12, готовність до здійснення конструктивних дій, які спрямовані на переборювання невдач, – 41,52, готовність до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, – 45,83.

У студентів із середнім рівнем особистісної креативності виявлено, що інтегральний показник адаптивності становить 46,55, показник загальної задоволеності – 52,41; середні показники компонентів адаптивності: широта охоплення сигналів соціуму – 51,72, легкість розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму – 42,33, точність орієнтації в соціальних очікуваннях – 48,97, стійкість емоційного переживання – 42,07, готовність змінюватися – 45,26, готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на переборювання невдач, – 46,47, готовність до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, – 45,17.

Висококreatивні студенти характеризуються такими показниками: інтегральний показник адаптивності – 56,15, показник загальної задоволеності – 58,58; широта охоплення сигналів соціуму – 62,43, легкість розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму – 46,82, точність орієнтації в соціальних очікуваннях – 59,05, стійкість емоційного переживання – 46,08, готовність змінюватися – 54,66, готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на переборювання невдач, – 52,16, готовність до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, – 48,65.

Хоча середні значення компонентів адаптивності вирізняються незначною варіативністю, можна відмітити

декілька особливостей. По-перше, незалежно від рівня розвитку особистісної креативності широта охоплення сигналів соціуму, яка відображає ступінь широти поля сприйняття, охоплення сигналів, що впливають на людину в новій або неочікуваній соціальній ситуації, є найбільш розвиненою; по-друге, загальні показники адаптивності (інтегральний показник адаптивності, показник загальної задоволеності) та більшість компонентів адаптивності (легкість розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму, точність орієнтації в соціальних очікуваннях, готовність змінюватися, готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на переборювання невдач) мають найнижчі значення у низькокреативних, а найбільші – у висококреативних; водночас широта охоплення сигналів соціуму, стійкість емоційного переживання, готовність до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, найменш розвинені у студентів, які мають середній рівень особистісної креативності.

За допомогою t-критерію Стьюдента було виявлено, що всі показники адаптивності (крім стійкості емоційного переживання) у висококреативних студентів достовірно вищі, ніж у низькокреативних. Виявлено також достовірні відмінності між групою середньокреативних та висококреативних респондентів за показниками: широта охоплення сигналів соціуму, точність орієнтації в соціальних очікуваннях, готовність змінюватися та інтегральний показник адаптивності. Жодних статистично значимих відмінностей не виявлено між групами низькокреативних та середньокреативних. На основі цих даних можна сказати, що за показниками адаптивності виокремлюються дві однорідні групи студентів: студенти низько- та середньокреативні, студенти висококреативні.

Другий напрямок аналізу даних полягав у визначенні кількісних та якісних особливостей

адаптивності студентів-психологів, яким властиві низький, середній та високий рівні когнітивної креативності.

Для студентів-психологів з низьким рівнем когнітивної креативності характерні такі показники адаптивності: інтегральний показник адаптивності – 44,76, показник загальної задоволеності – 50,00; широта охоплення сигналів соціуму – 55,24, легкість розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму – 38,23, точність орієнтації в соціальних очікуваннях – 50,61, стійкість емоційного переживання – 43,29, готовність змінюватися – 43,66, готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на переборювання невдач, – 38,60, готовність до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, – 43,35.

У студентів із середнім рівнем когнітивної креативності виявлено, що інтегральний показник адаптивності становить 54,31, показник загальної задоволеності – 56,81; середні показники компонентів адаптивності: широта охоплення сигналів соціуму – 62,78, легкість розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму – 46,53, точність орієнтації в соціальних очікуваннях – 55,42, стійкість емоційного переживання – 47,50, готовність змінюватися – 47,64, готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на переборювання невдач, – 49,31, готовність до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, – 45,42.

Інтегральний показник адаптивності когнітивно висококреативних студентів становить 53,13, показник загальної задоволеності – 54,50; середні показники компонентів адаптивності: широта охоплення сигналів соціуму – 56,25, легкість розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму – 46,56, точність орієнтації в соціальних очікуваннях – 52,19, стійкість емоційного переживання – 46,31, готовність змінюватися – 51,94, готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на

переборювання невдач, – 54,44, готовність до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, – 50,69.

З результатів дослідження видно, що незалежно від рівня розвитку когнітивної креативності студентів-психологів, як і при аналізі показників адаптивності у студентів з різними рівнями особистісної креативності, найбільш розвиненим є показник широти охоплення сигналів соціуму. Найнижчими показниками компонентів адаптивності у низькокреативних студентів є легкість розпізнавання, ієрархізації сигналів соціуму та готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на переборювання невдач; у середньокреативних – готовність до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети; у висококреативних – легкість розпізнавання, ієрархізації сигналів соціуму та стійкість емоційного переживання.

Особливістю адаптивності у студентів з різними рівнями когнітивної креативності можна назвати те, що за більшістю показників (інтегральний показник адаптивності, показник загальної задоволеності, широта охоплення сигналів соціуму, точність орієнтації в соціальних очікуваннях, стійкість емоційного переживання) найвищі показники компонентів адаптивності спостерігаються у респондентів із середньокреативної групи, тоді як нижчі показники притаманні низькокреативним та висококреативним. Такі результати узгоджуються з моделлю оптимуму креативності О. О. Вельдбрехт [2], яка визначила, що найбільш соціально адаптованими є особистості із середнім рівнем креативності, тоді як низькокреативні та висококреативні порівняно менш адаптовані. Інші компоненти адаптивності (легкість розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму, готовність змінюватися, готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на переборювання невдач, готовність до здійснення дій,

спрямованих на досягнення мети) подібно до показників адаптивності різних рівнів особистісної креативності мають нижчі значення у низькокреативних та вищі – у високо креативних осіб.

Для виявлення достовірних відмінностей у студентів з різними рівнями когнітивної креативності був застосований t-критерій Стьюдента. Було виявлено, що у висококреативних студентів лише показники легкості розпізнавання, ієрархізації сигналів соціуму, готовності до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, а також інтегральний показник адаптивності статистично достовірно вищі, ніж у низькокреативних. Статистично достовірні відмінності існують і між групами низькокреативних і середньокреативних студентів (показники легкості розпізнавання та ієрархізації сигналів соціуму, готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на переборювання невдач, інтегральний показник адаптивності). Жодних достовірних відмінностей у показниках адаптивності не знайдено між групами середньокреативних та висококреативних студентів. Отже, за показниками адаптивності можна виокремити дві однорідні групи студентів: студенти низькокреативні та студенти середньо-, висококреативні.

Результати дослідження показали, що існуючі відмінності між адаптивністю студентів-психологів визначаються не тільки рівнем, а й типом креативності (особистісна, когнітивна креативність). Так, порівнюючи компоненти адаптивності у респондентів з різними рівнями особистісної креативності, ми виявили, що широта охоплення сигналів соціуму, стійкість емоційного переживання та готовність до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, у групі середньокреативних є нижчою у порівнянні з групами низькокреативних та високо креативних студентів. Завдяки аналогічному порівнянню

адаптивності студентів з різними рівнями когнітивної креативності з'ясовано, що деякі показники адаптивності (інтегральний показник адаптивності, показник загальної задоволеності, широта охоплення сигналів соціуму, точність орієнтації в соціальних очікуваннях, стійкість емоційного переживання) є дещо вищими саме у середньокреативних студентів.

Висновки. У результаті дослідження виявлено, що незалежно від рівня розвитку когнітивної та особистісної креативності студентів-психологів найбільш розвиненим є показник широти охоплення сигналів соціуму, що відображає ступінь широти поля сприйняття, охоплення сигналів, що впливають на людину в новій або неочікуваній соціальній ситуації.

У студентів з високим рівнем особистісної креативності всі показники адаптивності (крім стійкості емоційного переживання) достовірно вищі, ніж у низькокреативних. У когнітивно-креативних студентів достовірно вищий, ніж у когнітивно некреативних, показник легкості розпізнавання, ієрархізації сигналів соціуму, готовності до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, та інтегральний показник адаптивності.

Разом з тим взаємозв'язки креативності та адаптивності мають свої особливості залежно від типу креативності (когнітивна, особистісна) і можуть бути нелінійними. Показник широти охоплення сигналів соціуму, стійкості емоційного переживання та готовності до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети, у студентів із середнім рівнем особистісної креативності нижчі, ніж у низько- та висококреативних студентів, проте такі показники адаптивності, як інтегральний показник адаптивності, показник загальної задоволеності, широта охоплення сигналів соціуму, точність орієнтації в соціальних очікуваннях, стійкість емоційного

переживання, у студентів із середнім рівнем когнітивної креативності, навпаки, вищі, ніж у низько- та висококреативних студентів.

Подальшим перспективним напрямком досліджень є з'ясування типологічних особливостей поєднання адаптивності і креативності та їх спільний вплив на діяльність і спілкування особистості.

Література

1. Санникова О. П. Адаптивность личности: [психология индивидуальных различий] / О. П. Санникова, О. В. Кузнецова. – О. : Н. П. Черкасов, 2009. – 257 с.
2. Вельдбрехт О. О. Соціально-психологічна адаптованість творчої особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / О. О. Вельдбрехт. – О., 2009. – 20 с.
3. Диагностика вербальной креативности (Адаптация теста С. Медника – подростковый и взрослый вариант) // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 1. – С. 17–24.
4. Диагностика невербальной креативности (Краткий вариант теста Торренса) // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 1. – С. 25–37.
5. Кузнецова О. В. Психологическая характеристика адаптивной личности (на примере исследования личности студентов) / О. В. Кузнецова // Науковий вісник. – О., 2002. – Вип.11–12. – С. 278–283.
6. Малімон Л. Я. Специфіка емоційності осіб з різним рівнем креативності : автореф. дис. ... канд. психол. наук. / Л. Я. Малімон. – Х., 2003. – 20 с.
7. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2002. – 40 с.

8. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент : монографія / В. М. Ямницький. – О. : ПНЦ АПН України – СВД Черкасов М. П., 2006. – 362 с.

The actual problem of correlation between adaptation and creativity of the individual is examined in the article. The progress of the preparatory phase of the empirical research was described; research's results were presented and analyzed. Adaptability's features of students with different levels of personal and cognitive creativity were found.

Key words: *adaptation, adaptability, creativity, personal creativity, cognitive creativity, empirical research, essential properties of the individual.*

В статье исследуется актуальная проблема соотношения адаптации и творчества личности. Описан ход подготовительного этапа эмпирического исследования, представлены и проанализированы его результаты. Выявлены особенности адаптивности студентов с разными уровнями личностной и когнитивной креативности.

Ключевые слова: *адаптация, адаптивность, креативность, личностная креативность, когнитивная креативность, эмпирическое исследование, сущностные свойства личности.*